

1 Pracovní úkol

1. Pomocí osciloskopu změřte špičkovou hodnotu napětí na sekundáru převodního transformátoru a porovnejte ji s hodnotu naměřenou voltmetrem.
2. Podle vlastní volby sledujte činnost jednocestného nebo dvoucestného usměrňovače s křemíkovými diodami KY711
  - (a) při maximální hodnotě zatěžovacího odporu $10k\Omega$ sledujte závislost stejnosměrného napětí na filtrační kapacitě C v intervalu $0 - 10\mu F$. Hodnotu usměrněného napětí při $C = 10\mu F$ srovnajte se špičkovou hodnotou pulzního průběhu
  - (b) změřte závislost filtrační kapacity C , potřebné k tomu, aby střídavá složka usměrněného napětí tvořila 10% špičkové hodnoty (tj. asi 1V), na odebíraném proudu. U jednocestného usměrňovače měřte do proudu 0,6 mA, u dvoucestného do proudu 1 mA
  - (c) naměřené závislosti zpracujte graficky. Do grafu uvádějícího závislost filtrační kapacity C na proudu vynesete také závislost časové konstanty $\tau = R_z C$ na proudu.
3. Charakteristiku vakuové diody EZ81 a Zenerovy diody KZ703 zobrazte na osciloskopu podle schématu připojeného k úloze. Orientačně načrtněte pozorované charakteristiky a vyznačte měřítka na osách. Odhadněte napětí na diodách při proudu 20 mA v propustném směru. Určete Zenerovo napětí.

2 Teoretický úvod

2.1 Střední hodnota napětí

Je-li napětí nezávislé na čase, je jeho střední hodnota rovna okamžité hodnotě. Pokud se mění periodicky s časem, pak je střední hodnota definovaná vztahem

$$U_e = \frac{1}{T} \int_0^T u(t) dt \quad (1)$$

kde u je okamžitá hodnota napětí, t čas a T doba jedné periody.

Na stejnosměrných rozsazích analogových i digitálních měřících přístrojů měříme vždy střední hodnotu. Při periodicky se měnícím signálu je údaj na přístroji časově nezávislý, pokud je doba T signálu podstatně menší než doba kmitu systému přístroje. Pokud je doba kmitu T signálu velmi dlouhá, pak sleduje přístroj okamžité hodnoty.

2.2 Efektivní hodnota napětí

Efektivní hodnota napětí U souvisí s okamžitou hodnotou napětí $u(t)$ vztahem:

$$U^2 = \frac{1}{T} \int_0^T u^2(t) dt \quad (2)$$

ve kterém je opět T perioda a t čas.

Je-li závislost napětí na čase harmonická, plyne ze vztahu (2):

$$U = \frac{U_0}{\sqrt{2}} \quad (3)$$

Stejný vztah by platil i mezi efektivní I a špičkovou I_0 hodnotou proudu. U běžně používaných měřicích přístrojů je výchylka úměrná střední hodnotě proudu, který jimi protéká. Stupnice je však udělána tak, abychom mohli při harmonickém průběhu číst přímo efektivní hodnoty.

2.3 usměrňovač

Měření jsme prováděli s jednocestným i dvoucestným usměrňovačem. Schémata zapojení viz obr.1 resp. obr.2 (příloha 1).

Jednocestný usměrňovač propustí proud do zátěžového odporu R_z pouze tehdy, je-li na horní straně transformátoru kladná půlvlna střídavého napětí. Při záporné půlvlně bude spád napětí na zatěžovacím odporu nulový.

V zapojení dvoucestného usměrňovače propouští v každé půlvlně střídavě proud jedna z diod. Je-li např. u daném okamžiku na horní svorce kladné napětí, propouští dioda D_1 , dioda D_2 je zapojena v závěrném směru. V následující půlperiodě povede proud dioda D_2 , dioda D_1 je uzavřena. Směr proudu I zátěží však zůstane stále stejný.

2.4 Filtrace napětí

Usměrněné napětí z diod je pulzující. Je možné je vyhladit, pokud k zatěžovacímu odporu R_z připojíme paralelně kondenzátor o kapacitě C . Má-li však odpor R_z konečnou hodnotu, vybíjí se kondenzátor C přes odpor R_z s časovou konstantou $\tau = R_z C$.

V čase mezi dvěma pulzy je časový průběh napětí popsán vztahem

$$u(t_0) = U_0(1 - \frac{t_0}{R_z C}) \quad (4)$$

kde U_0 je špičková hodnota napětí, na které se nabije kondenzátor a t je čas.

Výpočet časové závislosti napětí na zatěžovacím odporu je obecně složitý. Pro zjednodušení budeme předpokládat, že časová konstanta vybíjení τ je podstatně delší než doba mezi po sobě následujícími pulzy a že doba, po kterou se nabíjí, je zanedbatelně krátká. Tyto předpoklady jsou poměrně dobře splněny, pokud je činitel filtrace velký. Činitel filtrace k_f je definován vztahem

$$k_f = \frac{U_0}{U_0 - u(t_0)} = \frac{R_z C}{T} \quad (5)$$

pro jednocestný usměrňovač, resp.

$$k_f = 2 \frac{R_z C}{T} \quad (6)$$

pro dvoucestný usměrňovač.

3 Výsledky měření

3.1 Špičková hodnota napětí

Špičková hodnota napětí změřená osciloskopem: $U_{max} = (9.5 \pm 0.5)V$

Z ní vypočtená hodnota efektivního napětí: $U_{ef} = (6.7 \pm 0.5)V$

Efektivní napětí změřené voltmetrem: $U_V = (7.1 \pm 0.1)V$

3.2 Závislost stejnosměrného napětí na filtrační kapacitě

Pro oba usměrňovače jsme měření prováděli pro zatěžovací odpor $R = 5k\Omega$.

jednocestný usměrňovač

tab.1

C(μF)	0,0	0,1	0,2	0,3	0,4	0,5	0,6	0,7	0,8	0,9	1,0	1,1	1,2	1,3
U(V)	2,9	4,3	5,6	6,3	6,8	7,0	7,3	7,5	7,6	7,7	7,8	7,9	8,0	8,0
C(μF)	1,4	1,5	1,6	1,7	1,8	1,9	2,0	2,5	3,0	3,5	4,0	4,5	5,0	
U(V)	8,1	8,1	8,2	8,2	8,3	8,3	8,3	8,4	8,5	8,6	8,6	8,7	8,7	

dvoucestný usměrňovač

tab.2

C(μF)	0,00	0,02	0,04	0,06	0,08	0,10	0,15	0,20	0,25	0,30
U(V)	5,60	5,71	5,93	6,16	6,37	6,67	7,02	7,31	7,49	7,64
C(μF)	0,35	0,40	0,45	0,50	0,55	0,60	0,65	0,70	0,75	0,80
U(V)	7,74	7,82	7,91	7,93	7,98	8,03	8,08	8,12	8,14	8,20
C(μF)	0,85	0,90	0,95	1,00	1,50	2,00	2,50	3,00	4,00	5,00
U(V)	8,21	8,25	8,26	8,30	8,42	8,49	8,52	8,54	8,57	8,58

Grafické zpracování obou závislostí viz graf 1 (příloha 2).

3.3 Závislost filtrační kapacity na odebíraném proudu

jednocestný usměrňovač

tab.3

C(μF)	0,40	0,23	0,16	0,12	0,10	0,09	0,08
I(mA)	4,30	2,15	1,43	1,08	0,86	0,72	0,61
τ	0,40	0,46	0,48	0,48	0,50	0,54	0,56

Grafické zpracování závislostí viz graf 2 (příloha 2).

3.4 Charakteristiky diod

Načrtnuté pozorované charakteristiky viz příloha 3.

Odhadnuté hodnoty napětí při proudu 20 mA:

vakuová dioda: $U_{vak} = (10 \pm 1)V$

Zenerova dioda: $U_{zen} = (0.8 \pm 0.1)V$

Zenerovo napětí: $U_{zn} = (6.9 \pm 0.7)V$

4 Diskuze

Na osciloskopu naměřená špičková hodnota by měla být s hodnotou naměřenou na voltmetru, který měří efektivní hodnotu, ve vztahu podle rovnice (3). Odchylka je způsobená tím, že voltmetr je uzpůsoben na měření harmonické frekvence, kdežto signál vystupující z transformátoru je vlivem jádra transformátoru ořezaný.

Chyba určení velikosti špičkového napětí osciloskopem je poměrně velká - činí minimálně 1 mm, což je v našem případě 0,5 V. Měření hodnoty efektivního napětí voltmetrem je zatíženo (přes velkou přesnost samotného přístroje) relativně velkou chybou proto, že se hodnota na voltmetru pohybovala přibližně mezi 7,0-7,2 V.

Závislost stejnosměrného napětí na filtrační kapacitě vyšla v mezích chyb podle předpokladů.

Závislost filtrační kapacity na odebíraném proudu vyšla lineární, což odpovídá teoretickým předpokladům.

Charakteristiky diod vyšly dle teoretických předpokladů i přesto, že grafy nemají potřebnou přesnost a jsou pouze schematickým znázorněním.

Chyba odečtu napětí na diodách a Zenerova napětí byla odhadnuta s přihlédnutím k přesnosti, se kterou jsme hodnoty odečetli na osciloskopu.

5 Závěr

1. Napětí na transformátoru:

Špičková hodnota napětí na osciloskopu: $U_{max} = (9.5 \pm 0.5)V$

Efektivní hodnota napětí z hodnoty na osciloskopu: $U_{ef} = (6.7 \pm 0.5)V$

Efektivní hodnota napětí na voltmetru: $U_V = (7.1 \pm 0.1)V$

2. Závislost stejnosměrného napětí na filtrační kapacitě vyšla v mezích chyb dle předpokladů
3. Závislost filtrační kapacity na odebíraném proudu vyšla lineární
4. Charakteristiky diod:

vakuová dioda: $U_{vak} = (10 \pm 1)V$

Zenerova dioda: $U_{zen} = (0.8 \pm 0.1)V$

Zenerovo napětí: $U_{zn} = (6.9 \pm 0.7)V$

6 Literatura

- [1] Bakule,R., Šternberk,R.: Fyzikální praktikum II. - elektřina a magnetismus, SPN Praha 1989
- [2] Brož,J.:Základy fyzikálních měření, SPN Praha 1967